

тина Дніпровського шляху ("у греки"), яка збереглася до наших часів і стала центральною вулицею Музею-села. Краєвиди із церквами в центрі, вітряками і тополями на околиці вже викликають асоціації з давнім українським селом. Велика увага приділялася створенню мікрокраєвидів окремих садиб, в основу яких лягли народні традиції озеленення.

При проектуванні намагалися урахувати особливості ландшафту урочища Гора, відсутність у ньому водоймищ зумовила появу двох штучних ставків, а навколо них – відповідних мікрокраєвидів.

Музей існує вже 40 років. Пам'ятки народної архітектури, знаряддя праці, господарські пристрої та механізми, предмети побуту, вироби народної творчості, що перебували певний час у рідному середовищі, перевезені й реставровані.

Надходить час повторних реставра-

ційних робіт. Виникає загроза для відповідності збереження пам'яток, що продемонстрували відновлювальні роботи останніх років, які проводилися силами музейних реставраторів. Із колективу вже пішли ті спеціалісти, які будували за народними будівельними традиціями хати, господарські споруди ще в 30-50-х роках ХХ ст., майстрували хатне начиння, меблі, знаряддя праці. Проектна документація на ряд пам'яток народної архітектури ведеться на неналежному рівні, не вистачає кваліфікованих реставраторів, а також відсутні кошти в повному обсязі для оплати їхніх послуг та для придбання відповідних будівельних матеріалів. Все це викликає тривогу не лише за долю пам'яток народної архітектури, а й за всі досягнення матеріальної і духовної культури нашого народу, які зібрані, зберігаються у фондах та експонуються у Переяслав-Хмельницькому музеї народної архітектури та побу-

РОЛЬ МУЗЕІВ У РОЗВИТКУ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ АВТЕНТИЧНИХ ФОРМ ФОЛЬКЛОРУ Й НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Світлана Колесник (м. Кіровоград)

Сьогодні ми все більше звертаємось до свого минулого – історії, релігії, народного побуту, звичаїв, обрядів, вірувань – до уявлень наших предків про природу та буття. Фольклор та етнографія набувають великої популярності серед різних верств населення, до шкільних програм уведено предмет "Народознавство". Себто, цим аспектом української культури займаються вже на офіційному рівні. Хоча дехто вбачає у такому явищі щось атавістичне та прикладне, надає йому другорядного значення. Але ж, пізнаючи себе та свій рід, людина дізнається не лише про минуле й сучасне, а й простежує шлях у майбутнє.

"Народне мистецтво – глибинна крилиця, звідки ми черпаємо натхнення жити, любити, творити, силу переконання в ідеалах добра і миру. Народне мистецтво – душа народу, по ньому можна скласти уявлення про те, які ми є, які наші ідеали, уподобання. Народне мистецтво є, по суті, генофондом нашої духовності, нагромадженої протягом століть", – зазначено В. Прядкою.

Кіровоградщина – унікальний історичний центр багатопластової культури, у якій знайшли відображення ті бурхливі соціальні та етнокультурні процеси, що відбувалися тут у далекому минулому. На зазначеній території знайдено залишки трипільських посе-

лень киммерійських, скіфських, сарматських племен. Матеріальні пам'ятки (глиняний посуд, кам'яна та бронзова зброя, прикраси тощо) цих народів мають багато спільних ознак із виробами ранніх слов'ян, що з'явилися тут пізніше.

У XV–XVII ст. землі сучасної Кіровоградщини входили до складу Вольностей Війська Запорозького. Із сер. XVIII ст. відбувається активне заселення цих територій представниками різних національностей, утворюються військові поселення. З'являються переселенці з Австро-Угорщини (серби, хорвати, чорногорці, македонці, молдавани, болгарини, греки, албанці). Коли в 1754–1755 рр. було споруджено фортецю св. Єлисавети, царський уряд дозволив осісти тут і росіянам-розкольникам. Представники різних національностей намагалися селитися колоніями задля збереження своїх мови, звичаїв, особливостей побуту, ремесел, проте все одно відбувалося взаємопроникнення, взаємозбагачення різних культур.

Кіровоградщина – край талановитих людей. Здавна тут побутували народні промисли як складова частина господарської та культурної діяльності переселенців. Особливого розвитку набули гончарство, вишивання, ткацтво, писанкарство, різьблення по дереву.

Вишивка – один із різновидів народного декоративно-ужиткового мистецтва, що здавна відомий у цьому регіоні. Ним займалися жінки різних національностей. Цікаво, що на рушниках із сучасної Кіровоградщини поряд з українськими мотивами бачимо стилізацію квітів під молдавські традиції, зображення людей з балалайками чи біля самоварів, характерні для російського народного мистецтва. Найбільш поширеним був рослинний орнамент, доволі розповсюдженою вишивкою хрестиком, гладдю, затяганкою, стебнівкою, занизуванням тощо. У кожній кіровоградській сільській хаті є різнобарвні вишиті рушники, скатертини, серветки, підзорники, наволочки, а у святкові дні місцеві жителі одягають вишиті сорочки. Для цих предметів одягу характерне викорис-

тання червоного та чорного, червоного та сірого кольорів, але досить розповсюдженим є вишивання й іншими кольорами, особливо там, де відчувається вплив молдавської та болгарської культур.

Дуже цікавим є мистецтво гончарства. Археологи стверджують, що започаткували його в нашому краї ще трипільці (4000–2500 рр. до н. е.). Трипільські майстри ліпили горщики, миски, глечики, ковші, прикрашали їх орнаментом із кіл, овалів, смуг, спіралей, зображеннями тварин і людей. Статистичні дані свідчать, що в XIX ст. найбільшими гончарними центрами нинішньої Кіровоградщини були села Аджамка, Рівне, Мошорине, Цвітне, Іванівка, Новогеоргіївка та ін. Особливо славилися виробники гончарів Цвітного (тепер Олександрівський р-н Кіровоградської обл.) – осередку виробництва полив'яного нерозмальованого посуду. Тут виготовляли чайники, "тикви", глечики, куманці, барильця, кухлі, миски, полумиски, свічники, сільнички, скарбонки, фігурний посуд, іграшки та скульптурки. Вироби обливали зеленою і жовтою поливами. Кераміка із Цвітного вирізняється лаконічними відточеними формами. Єдина її окраса – групи рельєфних кіл та рівних заглиблень (боріздок), розташованих під вінцями виробу, що властиво також оформленню трипільської кераміки. Ці прості рельєфні оздоби створюють світлотіньову гру на гладенькій поверхні посудини, фактурно збагачують її. Підполів'яний розпис з'явився на Кіровоградщині лише в 30-х рр. XX ст., після навчання групи місцевих майстрів у с. Опішня Полтавської обл. В Україні в середині XX ст. славилися виробники цвітнянських майстрів-малювальників Мар'яни Свороби, Михайла Погрібного, Ксенії Бурмій та ін. Найвідомішими скульпторами цього села в повоєнний період були Василь Кучеренко, Агей Койда, Аврам Кабак. На жаль, на Кіровоградщині гончарство майже занепало, тому приємно відзначити, що останнім часом у кількох районах області (зокрема, у Знамянському та Олександрівському) в загальноосвітніх школах та центрах дитячої творчості, на мистець-

кому факультеті Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка викладачі та народні майстри передають секрети цього ремесла підростаючому поколінню.

Деревообробний та інші подібні промисли розвивалися на півночі області, у лісовій зоні. Здавня цей регіон славився колісниками, стельмахами, різьбярями, меблярами, столярами. Серед сучасних майстрів вирізняються своєю майстерністю: Григорій Пилипишин із Гайворонського р-ну та Михайло Гусаров з Добровеличківського р-ну – творці чудових меблів, барельєфів, скульптури; Тимофій Прудкун з Добровеличківського р-ну, що виготовляє музичні інструменти, прядки, кужелі, скрині, мисники, колиски; Володимир Велков з с.Первозванівка Кіровоградського р-ну, що однаково віртуозно виготовляє і меблі будь-яких розмірів, і мініатюри з дерева (скульптури куми та кума, півня на тину серед глечиків, чорта, слов'янських міфічних персонажів тощо).

Ткацтво в краї набуло розвитку в XVIII–XIX ст. під впливом болгарських та молдавських переселенців. У XIX ст. вже існувало кілька ткацьких артілей та процвітало індивідуальне виробництво. У 1872 р. вовняні домоткані вироби вільшанських болгар (із сучасної Кіровоградщини) експонувалися на Політехнічній виставці в Москві були досить поціновані. У 1929 р. майстрині-килимарниці із с. Липняжка Добровеличківського р-ну організували артіль “Червоний килим”, що спеціалізувалася на виготовленні гладеньких двобічних килимів. Сьогодні традиції цього ремесла продовжують липнязькі килимарниці А. Вовченко, М. Бурша, Л. Юферова та майстрині із різних районів Кіровоградщини, поширене індивідуальне виробництво килимових виробів. Набув розвитку такий різновид ткацтва, як виготовлення гобеленів. Останнім часом стало відомим ім'я майстрині Олександри Пренко, що живе в Кіровограді й очолює гурток “Килимарство” в Дитячо-юнацькому центрі. Неодноразово її нагороджували на всеукраїнському та місцевому рівнях за роботу з підроста-

ючим поколінням та досконалі твори.

Цікавим видається і мистецтво писанкарства Кіровоградщини, що ввібрало в себе багатовікові традиції різних національностей. Найкращі писанки виробляють у Вільшанському, Онуфріївському, Долинському р-нах.

На жаль, у наш час мало залишилося майстрів, які виготовляють вироби із соломи та лози, хоч і в цього промислу давні корені. Зберігають його секрети здебільшого ентузіасти. Світлана Піскова із села Нова Прага Олександрійського р-ну сама тішить шанувальників своїми виробами і водночас навчає цьому ремеслу сільських дітлахів у місцевому Будинку творчості. Традиційні кошики та інші вироби з лози та соломи досі виготовляють у с. Устинівка. При Кіровоградській міській станції юних техніків функціонує гурток, члени якого разом з керівниками Ларисою Якімахою та Алою Демчук створюють чудові панно та композиції із соломи.

Останнім часом у області набули поширення такі нехарактерні для крайових традиційних ремесел види народного мистецтва, як об'ємна аплікація, витинанки, батик.

Як бачимо, люди, осмислюючи світ, його явища, прагнуть їхнього естетичного відображення, а майстри, використовуючи пам'ять віків, зберігаючи традиції, творять сучасне мистецтво.

Музей як осередок духовності не може залишатися осторонь. Якщо в музеях образотворчого мистецтва увага акцентується на естетичному значенні творів народних митців, то для краєзнавчого музею вони постають перш за все як суспільне явище, пам'ятки історії та культури.

У фондах Кіровоградського обласного краєзнавчого музею знаходяться вишиті рушники, національне вбрання різних народів, що проживали на цій території (особливо цінною є колекція болгарського одягу XIX–XX ст.), знаряддя праці, вироби народних умільців тощо. Але пам'ятаймо, що Музей – це не просто сховище матеріальних пам'яток історії та культури. Тому ми прагнемо якнайефективніше викорис-

товувати власні фонди для дослідницької, експозиційної, виховної та просвітницької діяльності.

В експозиції "Краю мій" постійними експонатами є етнографічні предмети, котрі ілюструють весь процес заселення нашого багатонаціонального краю. На жаль, брак експозиційної площі не дає змоги наразі створити окрему етнографічну виставку, але такий задум існує.

Враховуючи те, наскільки цікавою та необхідною для представників різних вікових категорій є сфера мистецтва, пов'язана зі звичаями, обрядами, народними промислами, екскурсоводи науково-освітнього відділу проводять бесіди з використанням музейних предметів у навчальних закладах та різних організаціях за темами: "Українська хата", "Свята та обряди нашого народу", "Заселення нашого краю у XVIII ст." тощо.

Співробітники Музею організують пересувні виставки, що демонструють особливості нашого регіону під час проведення Всеукраїнських оглядів народної творчості (1999 р., 2001 р., 2004 р.), всеукраїнської акції "Мистецтво одного села", всеукраїнських виставок "Регіони України пропонують" тощо. Метою таких заходів є пропагування творчості народних майстрів Кіровоградщини. Також щорічно створюються пересувні виставки з використанням етнографічних матеріалів минулого та сучасності до подій обласного масштабу, таких, як фестиваль вокально-хорового мистецтва "Калиновий спів", свято духовного співу "Молюсь за тебе, Україно", Свято козацької слави, Тиждень національних культур. Тісно співпрацюючи з методистами обласного центру народної творчості, музейники відкривають нові імена народних митців, стимулюють їхню творчість.

У квітні 2004 р., під час відкриття сезону дитячої філармонії у приміщенні обласної філармонії діяла виставка "Не цураймося, признаваймося...", присвячена українським обрядам та звичаям зимового та літнього періодів.

Особливе місце в музейній експози-

ційній сфері займає цикл персональних виставок творів народних майстрів, який було підготовлено після творчого звіту Кіровоградської області в Києві в 2001 р. Відвідувачі протягом 2001–2002 рр. змогли більш детально ознайомитися із творчістю тих митців, які особливо їм сподобалися, але були представлені на загальній виставці лише 1–5 творами.

Формою співпраці музейників та народних майстрів є узгодження сюжетів майбутніх творів з авторами у відповідності до планування виставкової роботи. Тобто Музей знайомить митців зі своїми планами на рік, і вони створюють саме ті речі, що будуть експонуватися під час музейних заходів. Так, для обласного свята козацької слави вишивальниця із с. Знам'янка Р. Айвазовська підготувала кілька панно за козацькими мотивами, О. Александрова з Кіровограда виготовила панно за технікою батик, присвячене битві під Берестечком; для творчих оглядів у Києві вишивальниця І. Коваленко з Кіровограда створила 6 панно за скіфськими мотивами, а М. Явтушенко зі Знам'янського р ну підготував цілу колекцію слов'янських міфологічних персонажів з кераміки; до 250-річчя Кіровограда співробітниця відділу природи нашого Музею Н. Завалій зробила кілька панно за технікою батик, що згодом експонувалися на виставці до Міжнародного дня музеїв та ввійдуть до ювілейної виставки (вересень 2004 р.), присвяченій історії та сьогоденню міста.

Великого резонансу набула експозиція, у якій демонструвалося понад 300 вишитих народних рушників із різних куточків області. Організована вона була Обласним краєзнавчим музеєм спільно з відділом художньої та технічної творчості професійно-технічних навчальних закладів при управлінні освіти облдержадміністрації.

До Всеукраїнського свята театрального мистецтва "Вересневі самоцвіти" (вересень 2004 р.) Обласний краєзнавчий музей запланував відкрити у своїй філії, заповіднику-музеї І. К. Тобілевича (І. Карпенка-Карого) "Хутір Надія",

музей історії українського хореографічного мистецтва. Майбутня експозиція сприятиме простеженню зв'язку відродження української сценічної хореографії із творчістю корифеїв українського театру, із розвитком українського танцю на Кіровоградщині.

Окрім експозиційної діяльності, Обласний краєзнавчий музей робить акцент на методичній та консультативній роботі. Однією з останніх методичних розробок є "Методичні рекомендації зі створення експозиції народного мистецтва та художніх промислів у музеях різних форм власності", підготовлена спеціалістами організаційно-методичного відділу. У багатьох музеях області існують етнографічні та художні відділи, тож згадані методичні рекомендації стануть їм у пригоді.

Доволі часто народні майстри звертаються за консультаціями до музейних працівників щодо значення старовинної символіки, що збереглася і використовується у сучасних творах. Їм допомагають своїми роз'ясненнями й спеціалісти в галузі етнографії з Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, знайомлять зі зразками народної творчості минулих часів.

Неодноразово працівників Обласного краєзнавчого музею запрошували до участі в обласних семінарах, присвячених збереженню народних традицій, сучасному розвитку народного мистецтва, народних промислів. Такі семінари проводилися для керівників фольклорних колективів області. Нещодавно на одному з них співробітниця музею О. Грицайова виголосила доповідь на тему "Методика вивчення та використання народного сценічного одягу в практиці аматорських фольклорних колективів".

У фондах Музею протягом останнього часу з'явилося багато різноманітних творів народних майстрів, подарованих авторами із вдячністю за співпрацю і розуміння. У 2004 р. до 250-річчя Кіровограда через засоби масової інформації ми оголосили акцію "Подаруй музею експонат". Серед предметів, що надійшли, були й роботи майстрині Н. Бреди-

хіної – вишиті панно. У відділі фондів створена й постійно поповнюється картотека творців народного мистецтва області, якою користуються спеціалісти Музею при створенні нових експозицій, для дослідницької роботи.

Для наукових пошуків у Музеї створені гарні умови. Неодноразово музейні працівники зверталися до дослідження окремих творів та колекцій із його фондової збірки (наприклад, Т. Григор'єва "Український вишитий рушник у фондових зібраннях музею", С. Колесник "Народні художні промисли Кіровоградщини", П. Рибалко "Болгарська писанка (до історії колекції писанок В. Ястребова)" та "Пам'ятки культури і побуту болгарських поселень Кіровоградщини у фондах Кіровоградського обласного краєзнавчого музею", Г. Стужук "Червона крашанка", В. Момот "Внесок самодіяльних танцювальних колективів м. Кіровограда в розвиток культурних зв'язків України із зарубіжними країнами із середини ХХ ст." тощо). Ця робота має великі перспективи в майбутньому.

До планів занять з музеєзнавства для співробітників Музею щороку вводяться теми, пов'язані з етнографією. У 2004 р. екскурсовод науково-освітнього відділу Г. Стужук виступила з доповіддю "Гончарство на Кіровоградщині", планувалося проведення майстер-класу з кераміки в майстерні колекціонера В. Нагорного, який з часом передасть Музею частину своєї колекції.

Популяризуючи народне мистецтво, Обласний краєзнавчий музей бере активну участь у створенні буклетів та інших видань за згаданою тематикою, розміщує інформацію про художні промисли та народних майстрів на вебсторінці в Інтернеті. Планується також участь у створенні комп'ютерних та мультимедійних програм, присвячених розвитку народного мистецтва на Кіровоградщині.

Обласний краєзнавчий музей співпрацює з різними організаціями, окремими майстрами, підтримуючи розвиток сучасного народного мистецтва, демонструючи живучість народних традицій,

знайомлячи сучасників із нашими талановитими земляками, допомагаючи їм.

Музеї – це скарбниці пам'яті, історії у різних їх формах і проявах, вони допомагають людям відчувати зв'язок часів, народів, поколінь. У них оживає минуле, відображені творчий пошук вітчизняних митців, життя звичайних кіровоградців у їх повсякденних турботах, любов до рідного краю, складність історичного розвитку суспільства.

1. Закон України "Про охорону культурної спадщини".

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 № 1235 "Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року".

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 № 1147 "Про затвердження Положення про Музейний фонд України".

4. Постанова Кабінету Міністрів України

від 30.03.2002 № 442 "Про затвердження програми розвитку музейної справи на період до 2005 року".

5. Обласна програма розвитку культури на 2003–2004 рр.

6. Програма інформатизації галузі "Культура і мистецтво" Кіровоградської області на період до 2005 р.

7. Програма розвитку музейної справи в Кіровоградській області на період до 2005 р.

8. Історія міст і сіл Кіровоградської області Української РСР. – К., 1972.

9. Лащук Ю. Традиційні центри народного мистецтва // НТЕ. – 1978. – № 3.

10. Тищенко А. Кераміка Южної Руси и Украины второй половины XII–XVIII веков. – К., 1982.

11. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Подніпров'я. – К., 1974.

12. Босий О., Харитонов Г. Чарівний круг. – Кіровоград, 1993.

13. Барви рідного краю. Буклет. – 2001.

14. Оберегаймо художні традиції // Соціалістична культура. – 1989. – № 4.

ОРНАМЕНТОВАНІ ЯРМА З ПОДІЛЛЯ

Євгенія Косаківська, Віктор Косаківський (м. Вінниця)

Ще в недалекому минулому ярмо було однією з найнеобхідніших речей у господарстві українського селянина. Без нього не обходився також жоден чумак.

На жаль, етнографічної літератури про цей предмет досить небагато. Єдиною узагальнюючою працею є матеріали, опубліковані Н. Заглодою в 1929 р. у другому випуску "Матеріалів до етнології"¹.

Сьогодні ярма з Поділля зберігаються у різних музеях нашої держави. Так, лише в Державному музеї народної архітектури та побуту НАН України їх дев'ять. З них чотири орнаментовані: два ярма із с. Луги Чечельницького

р-ну (ДМ-4112, ДМ-4113) та два з Томашпільського р-ну (ДМ-4599, ДМ-4560) Вінницької обл. Два ярма (з Піщанського та Жмеринського р-нів) зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

Орнаментовані ярма були поширені також у інших регіонах України. Так, у музеї І. Гончара зберігаються різьблені ярма з Черкащини. А в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва експонується орнаментоване ярмо із с. Сунки, що на Черкащині.

Два ярма, прикрашені різьбленням, виявлені нами під час етнографічної експедиції до смт Чечельник, що на пів-